

VÜSALƏ MƏMMƏDOVA
Sumqayıt Dövlət Universiteti
Azərbaycan. 43cü məhəllə
vusala@mail.ru

MORFOLOGIYANIN FƏAL INTERAKTIV TƏLİM METODLARI İLƏ TƏDRİS METODİKASI

XÜLASƏ

Hər bir dilin elmi cəhətdən tədqiq olunmasının və praktik şəkildə öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Dil çox mürəkkəb xüsusiyyətlərə, dərin və gizli sirlərə malikdir. Dilə dair geniş məlumat və bilik əldə etmək sayəsində hər kəs ayrı-ayrı məsələləri daha dəqiq ifadə edə bilir. Dil fikrin ifadə vasitəsi kimi təzahür etdiyinə görə beynin fəaliyyəti olan təfəkkürlə sıx əlaqədardır.

Dil və təfəkkür eyni vaxtda, eyni mənbədən yarandıqları üçün vəhdət təşkil edir. Lakin bunların hər birinin özünəməxsus cəhətləri vardır. Belə ki, dil lüğət və qrammatik vahidlərdən istifadə edir. Təfəkkürün istifadə mənbəyi məfhumlar və hökmlərdir. Dil ictimai hadisədir. Dil yarandığı zamandan etibarən cəmiyyətin bütün üzvləri üçün eyni dərəcədə ünsiyyət vasitəsi olur. Dili yaradan xalqdır. Azərbaycan xalqı da hələ uzaq keçmişdə öz dilini yaratmışdır. Bu dilə hal-hazırda Azərbaycan dili deyilir. Azərbaycan dili Azərbaycan xalqının milli və rəsmi dövlət dilidir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində yaşayan əzsaylı xalqların nümayəndələri də (tat, kürd, talış, udin, xınalıq, buduq, qırız, saxur, avar və b.) Azərbaycan dilindən ikinci ana dili kimi istifadə edirlər. Müasir Azərbaycan ədəbi dil normalarının (fonetik, orfoqrafik, orfoepik, leksik, semantik, qrammatik, üslubi) ibtidai siniflərdə təcrübi (praktik) yolla mənimsənilməsi zəruri olmaqla, gələcəkdə Şagirdlərin kamil nitqə yiyələnməsini təmin edir. Kamil nitqi xarakterizə edən əsas amillər: nitqin aydınlığı, obrazlılığı, yığcamlığı, təmizliyi, düzgünlüyü, zənginliyi, sadəliyi, münasibliyi, rəbitəliliyi, ifadəliliyi, dəqiqliyi, məntiqiliyi, konkretliyi, səlisliyi və ahəngdarlığı, səmimiyyətinə dair bacarıqların özülü ibtidai siniflərdə qoyulur.

Açar sözlər: Təlim prosesi, interaktiv təlim, dərs, yaddaş, metod.

Azərbaycan dili öz mahiyyətinə görə zəngin dillərdən biri sayılır. Bu dilin özünəməxsus gözəlliyi və ahəngi vardır. Azərbaycan dili, hər şeydən əvvəl, xoş avaz yaradan səslər sisteminə, zəngin və rəngarəng söz ehtiyatına, tam sabitləşmiş qrammatik quruluşa malikdir. Azərbaycan dili əsrimizin əvvəlindən xüsusi tədqiqat obyektinə olmuş, dərin tədqiq edilməyə, geniş dairədə öyrənilməyə başlanmışdır. Dərslərdə Azərbaycan dilinin təfəkkürlə dilin vəhdəti və fərqi əsasında mənimsədilməsi qanunu, bu qanundan doğan metodik prinsiplər; Azərbaycan dili dərslərində anlayışların uyğunlaşması, qarşılaşdırılması və qarışması, yaxud interferensiyası qanunu, bu qanundan doğan prinsip və tələblər 4 haqqında məlumat verilmişdir. Həmçinin dərslərdə Azərbaycan dili dərslərində ən çox istifadə edilən metod və priyomlar: ənənəvi və fəal/interaktiv təlim üsulları, onları səciyyələndirən və fərqləndirən əsas əlamətlərin qərhinə də yer verilmişdir. Azərbaycan dili dərslərində ən çox istifadə edilən üsul, iğ növü, yol, vasitə, və s. texnikalar, həmçinin təlim metodlarını düzgün seçməyin əsas qərtləri haqqında məsələlərin izahı məqsədəuyğun sayılmışdır. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dili təliminin bir tədris fənni kimi mövqeyi, Azərbaycan dili tədrisinin məqsəd və vəzifələri, Azərbaycan dili dərslərinin quruluşu və təşkilinə verilən müasir tələblər dərslərdə bu və digər şəkildə öz həllini tapmışdır. Dərslərdə Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinə dair, Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasının inkişaf yolu haqqında qısa xülasə, ilk proqram və dərslərlərin yaradılması qərait;

müasir kurikulumların əsas xüsusiyyətləri haqqında məlumatlar verilmişdir. Azərbaycan dili dərslərinin planlaşdırılması və bunun Azərbaycan dili dərslərinin təşkilində rolu, məzmun standartlarına görə məqsədin müəyyənəndirilməsi, illik, gündəlik planlar və icmal nümunələrinin verilməsi müəllimlərə kömək məqsədini dağır.

Təlim prosesi uşaqda fəallığı, məntiqi düşünməyi, ətrafdakı şeylərə və hadisələrə tənqidi yanaşmağı, müstəqil bilik almağı və fərdi inkişaf etmək bacarığını tərbiyə etməlidir. Yəni: şagirdin məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirilməlidir. Bu tələbləri nəzərə alaraq elə təlim metodlarından istifadə olunmalıdır ki, onlar özlərində aktiv, yaradıcı düşünmə qabiliyyətini və yeni biliklərə sərbəst yiyələnməyi aşılama yollarını birləşdirmiş olsun. Fəal/interaktiv təlim bu deyilənləri əhatə etmək imkanına malikdir. “Fəal”, “aktiv” və “interaktiv” təlim metodları anlayışları eyni məna daşıyaraq, sinonim kimi işlədilə bilər. İnteraktiv təlim müəllim və şagirdin qarşılıqlı əlaqəsi, ünsiyyət prosesidir. Bu zaman müəllim tərəfindən problem qoyulur, problemin həll olunması prosesində şagirdlər aktiv, tədqiqatçı mövqeyi tuturlar.

Müəllim tərəfindən şagirdlər üçün yeni olan biliklərin müstəqil olaraq əldə olunması, mənimsənilməsi şəraiti yaradılır.

Müəllimin əsas vəzifəsi şagirdlərə yol göstərmək, istiqamət vermək, müəyyən çətinlik meydana çıxarsa, onlara yardımçı olmaq, ən başlıcası isə “öyrənməyi öyrətməkdir”. (1. səh 113) Bu zaman müəllim hər bir şagirdə hörmətlə yanaşmalı, bilik səviyyəsindən asılı olmayaraq inam göstərməlidir. Qoyulmuş problemin həlli üçün şagirdlərin hər bir cəhdinin qiymətləndiriləcəyinə, ciddi, obyektiv və səmimi münasibətin olacağına inam nəticənin effektivliyinə zəmin yaradır. Bu proses zamanı şagirdlərdə öyrənməyə real maraq artır. Öyrənmə fəallığının artması, təfəkkürün inkişafına xidmət edən müstəqil, produktiv metodların istifadəsi nəticəsində təlimin səmərəliliyi xeyli dərəcədə yüksəlir. Bu cür yanaşma zamanı, təlim şagirdlərin yaddaşının yeni biliklərlə zənginləşməsinə deyil, düşünmə qabiliyyətinin və müstəqil olaraq bilik əldə etmək bacarığının inkişafına xidmət edir.

Fəal təlim metodlarından istifadə etməklə dərslərin prosesinə tədqiqat xarakteri verilir, şagird isə tədqiqatçıya, təlimin subyektinə çevrilir. Yeni təlim metodlarının ən üstün cəhətlərindən biri də onların mütəhərrik və konservatizmdən uzaq olmasıdır. Bu da

ən zəif, sakit, utancaq, melanxolik tipli şagirdlərin aktivləşməsinə gətirib çıxarır.

İnteraktiv metodlar yaradıcı tədqiqata əsaslanan təlim prosesini ehtiva edir. Burada müəllim biliklərin əldə edilməsi yolunun bələdçisi, şagird isə tədqiqatçı, bilikləri “kəşf edən”, təlimin obyektindən subyektinə çevrilən tərəf kimi çıxış edir.

İnteraktiv təlim metodlarının tətbiq edildiyi dərslərin zamanı təlim iki tərəfin (müəllim və şagird) də eyni zamanda fəal olduğu xarakteri daşıyır. Buna görə də interaktiv metodların bir neçə başlıca xüsusiyyətləri vardır. Onlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Müəllim tərəfindən dərslərin mahiyyətini açmağa atılan ilk addım olan problemlə vəziyyətin yaradılması.

2. Problemlə vəziyyətin həlli zamanı şagirdlərin tədqiqatçılıq imkanlarının inkişafı üçün onların bu mövqeyinin təyini.

3. Müəllim tərəfindən verilən yeni biliklərin şagirdlər tərəfindən müstəqil dərk olunması, onların mənasının açılması və mənimsənilməsi üçün şəraitin yaradılması.

Azərbaycan dili dərslərində fəal/interaktiv təlim metodları hər bir mövzunun xarakterinə uyğun tətbiq edilir və Azərbaycan dili dərslərinin maraqlı keçməsinə müstəsna rol oynayır.

Fəal/interaktiv təlimin müxtəlif adlarla aşağıdakı üsulları var: (2.Səh: 96)

- 1.Beyin həmləsi
- 2.öz assosiasiyaları
- 3.Rollu oyun
- 4.İdeyalar
- 5.Debatlar
- 6.Qərarlar Diskussiya
- 7.“Qar topası”

8. Akarium
9. Sənədlərlə iş
10. Müəhazirə
11. Təqdimat
12. Kublaşdırma
13. Auksion
14. Venn diaqramı
15. Klaster
16. T-sxemlər
17. Ziqzaq
18. Layihələrin hazırlanması
19. Karusel
20. İNSERT
21. Metaforik
22. düşünmə
23. Beşliklər
24. Konseptual cədvəl
25. Anlayışın müəyyən edilməsi
26. Semantik əlamətlərin təhlili
27. Əlamətlər cədvəli
28. İşgüzar səs-küy
29. İki hissəli gündəlik strategiyası
30. Söz zənciri
31. Problemləli vəziyyət
32. Vəziyyət üzrə praktikum
33. İnteraktiv təlimin üsulları
34. Sosioloji
35. tədqiqat
36. Dəyirmi masa

İnteraktiv metodların mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təlimtəkcə şagirdlərin yaddaşının yeni elmi biliklərlə zənginləşdirilməsi deyil, həm də təfəkkürün müntəzəm inkişaf etdirilməsi əsasında daha çox biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsinə, ən mühüm bacarıq və vərdişlərin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına yönəlir. İnteraktiv təlim metodları

şagirdləri yeniliyi öyrənməyə həvəsləndirir, onların dərəcə marağını artırır, bu da bilavasitə təlimin səmərəliliyini təmin edir³. (3.Səh: 27-28) Fəal/interaktiv təlim zamanı şagirdlər müəllimin rəhbərliyi altında xüsusi seçilmiş, asan başa düşülən və yadda qalan, ən vacib təlim materialının öyrənilməsi prosesində fakt və hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, qanunauyğunluqlarını aşkar etməyi, nəticə çıxarmağı, mühüm və dərin ümumiləşdirmələr aparmağı öyrənirlər. Fəal/interaktiv təlimin aşağıdakılara əsaslanır (4.Səh: 87-89)

- mexaniki yaddaşa yox, təfəkkürün inkişafına;
- şagirdlərin fəal dərketmə mövqeyinə;
- biliklərin müstəqil əldə edilməsi, “kəşfi” və dərkedilməsi üçün şəraitin yaradılmasına;
- təbii öyrənmə fəallığının yaranmasına imkan yaradan problemləli şəraitin yaradılmasına;
- həyati məqsədlərə nail olmaq üçün biliklərin yaradıcı tətbiqinə;
- digər uşaq və böyüklərlə əməkdaşlıq etməklə problemin həll edilməsinə;
- təfəkkürün müstəqilliyi və sərbəstliyinə.

İndi isə bu üsullardan “Beyin həmləsi” üsulunun Azərbaycan dili dərslərində necə istifadə olunduğunu nəzərdən keçirək.

Beyin həmləsi (Əqli hücum). Əqli hücum sürətli informasiya axını və şagirdlərin fəallığının artırılması üçün tətbiq olunur. Bu üsul hər hansı bir mövzu ilə bağlı çox sayda fikirlər irəli sürmək üçün istifadə olunan üsuldur. Əsas tələb çoxlu fikirlər yürütmək, fərqli fikirlər ortaya qoymaq və

çox sayda fikirlər meydana çıxana qədər hər hansı bir şərh verməmək və qiymətləndirmə aparmamaqdan ibarətdir.(5.Səh:136-137).Digər müxtəlif adlı təlim üsulları haqqında isə zamanla çapdan çıxacaq məqalələrimizdə tanış olacağıq.Ümumilikdə, bütün metod və yeniliklər təhsilin yüksəlişinə xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Балыйев Ш. Орта мяктябдя Азярбайъан дилинин тядриси методикасы. Бақы, 2003
2. Балыйев Ш. Ана дилинин тядриси методикасы. Бақы, 1997 396
3. Ş.İsmayilov R., Orucova G., Xəlilov Z., Cəfərova D. Azərbaycan dili (2-ci sinif üçün dərslik). Bakı: Altun Kitab, 2009
4. Ğsmayilov R.,Orucova G.,Cəfərova D.,Xəlilov Z. Azərbaycan dili (3-ci sinif üçün dərslik). Bakı: Altun Kitab, 2010
5. Nabat Cəfərova “İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədris metodikasısıBakı, 2015

V.Mammadova

Training methodology with morphology activative interactive training methods

Sammary

The language has very complex features, deep secrets. Through extensive knowledge of the language and the acquisition of knowledge, everyone can express more specific issues. language is closely related to the brain's activity because it reflects the idea as an expression tool.

language and thinking are at the same time as they originate from the same source, but each has its own peculiarities. so language uses vocabulary and grammar units. The source of thinking are concepts.language is a public domain. the language becomes the same communication tool for all members of society since its inception. the people who create the language. The Azerbaijani people also created their own language in the distant past. this language is currently in Azerbaijani. Azerbaijani language is the national and official state language of the Azerbaijani people. Representatives of the peoples of the Azerbaijan Republic (Tat, Kurdish, Talysh, Udi, Xynalı, Budug Griz, Sakhur, Avars, etc.) use the Azerbaijani language as their second mother tongue. Modern Azerbaijani literary language norms (phonetic, spelling, semantic, lexical, grammatical, stylized) in the primary classes need to be mastered in the future, providing the students with a perfect speech in the future.

The key factors that characterize the speeches are: Elementary syllabus is based on the clarity of the speech, its subtlety, compactness, purity, accuracy, richness, simplicity, relevance, affiliation, expression, accuracy, logic, concreteness, finesse, harmony and sincerity.

Key words: Training process, interactive learning, lesson, memory, method.

Методология обучения с морфологическими активативными интерактивными методами обучения

Каждый язык имеет много научно-практического обучения. Язык имеет очень сложные особенности, глубокие и скрытые секреты. Благодаря обширному знанию языка и приобретению знаний каждый может выразить более конкретные изъяснения. язык тесно связан с деятельностью мозга, потому что он отражает идею как инструмент выражения.

язык и мышление происходят одновременно из одного источника, но каждый из них имеет свои особенности. поэтому он использует словарный запас и грамматические единицы. Источником мышления являются понятия. язык является общественным достоянием. язык становится одним и тем же средством общения для всех членов общества с момента его создания. люди создают язык. Азербайджанский народ тоже создал свой язык в далеком прошлом. этот язык в настоящее время называется азербайджанским языком. Азербайджанский язык является национальным и официальным государственным языком азербайджанского народа. Представители малых народов Азербайджанской Республики (тат, курд, талыш, удин, ксиалы, будук, гриз, сахур, аварцы и др.) так же спользуют азербайджанский язык в качестве второго родного языка.

Современные нормы литературного языка Азербайджана (фонетические, орфографические, семантические, лексические, грамматические, стилизованные) в начальных классах должны быть освоены в будущем, обеспечивая ученикам совершенную речь. Ключевые факторы, которые характеризуют речи: Элементарный учебный план основан на ясности речи, ее тонкости, компактности, чистоте, точности, богатстве, простоте, значимости, принадлежности, выражении, точности, логике, конкретности, изяществе, гармонии и искренности.

Ключевые слова: учебный процесс, интерактивное обучение, урок, память, метод.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.03.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 29.04.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Eminli Böyükxanım tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur